

KOVÁCS ISTVÁN

Valóságos történelmi esszék

Borsi-Kálmán Béla: Pseudo-fociesszék

KOVÁCS ISTVÁN (1945) Salföld

„A futball nekünk, magyaroknak jóval több holmi látványos és divatos csapatjátéknál. Ellenkezőleg: a történelmi kompenzáció fontos terepe, vigasz a nemzetté válás sikertelenségéért, polgári átalakulásunk felemás voltaért; gyógyír a magyar álom (és állam) 1920-as szertefoszlására/szétszedésére. Egyszersmind tükre, sokszor egyenesen görbe tükre mindannak, ami a magyar társadalom mélyén történik. Azóta is.”

Borsi-Kálmán Béla a „három tenger térségének” – hogy a ma mind divatosabb politika-földrajzi fogalmat használjuk – históriájában magabiztosan eligazodó, az újkori magyar–román kapcsolatokat s azok társadalomszerkezeti és lélektani, eseménytörténeti alapjait levéltári kutatásig elmélyült alaposággal feltáró és ismerő kitűnő történész. Eredményességét az életrajzához függelékként kapcsolt bibliográfia bizonyítja. Kimunkált stílusán – amely a professzorára, Szabad Györgyre emlékeztető hosszabb körmondatokat is szervesíteni képes – érződik, hogy a műfordítói „gályapadból” kikerülve mestere lett a nyelvnek. Előnyt jelentett ehhez az is, hogy kamaszkori eszmélkedéséig megérintette a kisebbségi sors, amelynek emléke azt követően is kísértte, hogy 1962-ben a partiumi Szinérváraljáról családostul áttelepedett Magyarországra. A szülőföldjén beléivódott empátiakészség bizonyára segítette/segíti történészi munkáját. Az is igaz, hogy futballistakénti kibontakozásnak érzékelhető akadálya volt.

A történészi felkészültség és a nyelvi felvérteztség azonban nem (lett volna) elég ahhoz, hogy legnagyobb közérdeklődésre tartó művét – *Az ARANYCSAPAT és a KAPITÁNYA. Sorsvázlatok a magyar futballpályák világából* – megírja. Ehhez a magyar (és nemzetközi) labdarúgás históriájának ismeretén túl az is kellett, hogy a játékosok világát a zöld gyepen és annak nem kevésbé fontos színterén, az öltözőben belülről, testközelből ismerje. Egy bizonyos szinten mindkét helyen vérre ment, mehetett a teremtő (vagy bomlasztó) egymásrautaltság. Hasonlóan fontosnak bizonyult az is, hogy a szerző azok gondolkodásmódját, valóságúen értékelő, de nemegyszer sztárformáló – és -romboló – mahinációit megismerje, akik a labdarúgást, a futballistákat a köznép előtt megjelenítik/megjelenítették: a sportújságírókat, rádióriportereket, tévés tudósítókat, a kommentáló „szakembereket”.

Az ötvenes években alig akadt kiskamasz, aki ne labdarúgó-válogatottságról álmodott volna, ne Grosics, Puskás, Hidegkuti vagy Kocsis akart volna lenni. Borsi-Kálmán Béla nemcsak ábrándozott róla, hanem 1968 és 1970 között közel került a megvalósításhoz, mivel – mint erről több írásában is említést tesz – a Ferencváros holdudvarában játszott, még ha egy ideig a Csepelhez kihelyeztként is. Arra is utal, hogy végül miért kényszerült mégis a tudományos pályára a futballpálya helyett. Igaz, a stoplis cipőt nem akasztotta végleg a szögre: 1985-ben tagja volt az újságíró-világajnokságon harmadik helyezést elért magyar csapatnak, s ehhez az kellett, hogy addig is folyamatosan játsszon különféle, elsősorban „kispályás” csapatokban.

Borsi-Kálmán Béla legújabb könyve, a *Pseudo-fociesszék. Szélfegyverek a futball, a politika és az irodalom határvidékéről* első harmadában ugyanazokat a kérdéseket járja körül, mint *Az ARANYCSAPAT és a KAPITÁNYA* című művében, amelyben Puskás Ferenc háttérének tompított reflektorfényében Albert Flórián és Varga Zoltán is megjelenik. Borsi-Kálmán Béla a *Pseudo-fociesszék* több írásában – „Puskás” (nekrológ helyett); *Egy magyar mítosz: az Aranycsapat; Puskás, Albert, Varga. A három muskétás drámája; Mementó – avagy ki volt Varga Zoltán?* – kinagyítja és Puskás mellé emeli őket abban az értelemben, hogy az ő legendájuk születésének történelmi háttérét is elemzi, ismerteti népszerűségük kulisszatitkait, továbbá jelzi életüknek a magyar labdarúgás alakulására is kiható hajtúkanyarját.

E csaknem végzetes kisiklás az 1958 után főnixmadárként új életre kelt és páratlan labdarúgói és edzői pályát befutó Puskás esetében természetesen a berni világbajnoki döntő elvesztése. Ennek egyik rejtett okát Borsi-Kálmán Béla *A magyar mítoszról* szóló írásának *Az alagútcsel következményei* című alfejezetében tárja fel, de részletesebben *Az ARANYCSAPAT és a KAPITÁNYA* című könyvében taglalja a történeteket. A nyugatnémetek számára a 8:3-as megalázó vereséggel végződő meccs alatt Puskás odaszólt az általa korábban még Perényi-Pecsovsky Józsefként ismert nyugatnémet játékosnak, Jozef Posipalnak, hogy fordítsa le az őrzésére állított Werner Librichnek: „Annyiszor viszem el kötényben lába között a labdát, ahányszor akarom.” Posipal eleget tett a kérésnek, noha előtte megjegyezte: „Öcsi, ez nagyon rossz ötlet, ez egy igen sprőd gyerek, ezzel nem jó [kikezdeni]...” A következmény: „Librich nyolcvan kilójának teljes súlyával, megsértett férfiúi önbecsének minden maradék zsigeri indulatát és frusztrált nemzeti tudatának összes kompenzatív lendületét beletette bal talpának lefelé irányuló brutális mozdulatába. Valósággal szétaposta ellenfele mitikus bal lábának külső részét, futballista-szlengeben a »rüsztjét«.” A döntőben a sérült lábát kímélő Puskás távolról sem tudta azt a játékot nyújtani, amit megszoktak tőle.

A vereségnek persze több más oka is volt, így a válogatott annyiszor bevált felállításának érthetetlen összekuszálása Sebes Gusztáv által, az éjszaka is sramlizenétől visszhangos szálloda előtti tér és több magyar játékos alkalmi pázstorórája. A kudarc mélyebb okára Borsi-Kálmán Béla történelmi, társadalom-lélektani összefüggéseket is felvillantó magyarázattal szolgál: Az Aranycsapat tagjai „mindnyájan megéreztek a Gondviselés különös kegyéből és akaratából: szerepük túlmutat, túlnő önmagán, valóban történelmi pótlék, egyfajta vigasz a csökevényes nemzetvé válásért, a Kosuth, Széchenyi, Deák és a többi nagy magyar államférfi által elgondolt liberális magyar álmom (és álalom) 1918–1920-as szertefoszlásáért és mindazért, »ami utána következett«.

Ha ebből a szemszögből nézzük újra a londoni 6:3 filmjét, lehetetlen nem gondolni arra, hogy nem futballmeccset, hanem a balul sikerült XIX–XX. századi »magyar történet« kompenzációját látjuk. Jóllehet »csak« a *szimbolikus térben*. A dicsőséges *magyar rapszodiát*: tizenegy észvesztő magyar tehetség tobzódását, eksztatikus előadását arról, hogy szerencsésebb esetben mire is lehetett volna képes ez a szomszédai gyanakvásától, a nagyhatalmak közönyétől kísért – és saját önsorsrontó tulajdonságaitól terhes, általuk megvert Nemzet!

Ebben az összefüggésben sem volt véletlen mindabban, ami 1954. június 18. és július 4. között, de különösen a berni döntőben történt. Ellenkezőleg – minden magán viselte nemzeti gyarlóságainkat, a tehetség elfecsérlésének módozatait, a rossz szervezést, a széthúzást, a kisebbségi érzésekből fakadó kivagyiságot, az önbizalomhiányból eredő melldöngetést, az erők hibás el- és beosztását, a kapkodást, a következetlenséget, az intrikákat, végül a pánikreakciók sorozatát.”

Az Albert-Varga ellentét kapcsán is hasonlóan a történelemben gyökerező magyarázattal szolgál a szerző: „Puskás és Albert! Az előbbi a Rákosi-kor *szimbóluma*, a másik a Kádár-rendszer *idolja*. Puskás hihetetlen kommunikációs és manipulációs képességei, ösztönös társas intelligenciája, a hierarchiák iránti csalhatatlan érzéke maga volt a *hatalom*, aki uralta szűkebb és tágabb környezetét, s elképesztő presztízsét, befolyását többnyire *jó ügyekre*, többnyire társai érdekében vette igénybe. Albert viszont csupán *futballistaként* érdemelte ki a Puskás távozásával ölébe hullott csúcspozíciót, *emberként* már szinte semmit sem tett hozzá, elfogadta, élt vele, majd passzívan beszükkült első és egyetlen klubja sivár, reménytelen mindennapjaiba. [...] Megkötötte a maga kis kompromisszumait, nem vágyott többre, mint amit így is elért, akárcsak – néhány kivételtől eltekintve – mi, a Kádár-kor gyermekei, valahányan.

Varga Zoltán viszont, amikor 1965 körül lázadni kezdett az akkor már erőteljesen épülő (kivülről irányított) Albert-kultusz ellen, talán maga sem volt tudatában, hogy a *Kádár-rendszer ellen* indított reménytelen küzdelmet. Így vált egy egész nemzedék – több korosztály *bálványává*. Ő lett a szabadság mámorától 1956 őszén megittasodottan végzetükbe menő „szent suhancok” utolsó képviselője, utóvédharcosa. Ehhez persze az kellett, hogy minden idők egyik legtehetségesebb focistáját lássák benne. Sokak szerint az is volt.

A kötet következő bő harmadának képi-tartalmi összefoglalója a címlapon Nicolas Sarkozy portréja. Mottója: „A politika és futball kézenfogva jár.” E szentenciaszerűen tömör mondatot Borsi-Kálmán Béla a *Busquets és Forlan, avagy hevenyészett benyomások a 2010-es dél-afrikai világbajnokságról* című esszéjében bontja ki – a bevezetőben leszögezve: „A XIX. labdarúgó vb egyike volt a sportág másfél évszázados története legpocsecsabb tornájának.” A csődöt mondott hírességek el-

képzelt csoportképén pedig olyan játékosok láthatók, mint a portugál Cristiano Ronaldo, a brit Wayne Rooney, Steven Gerard és Frank Lampard, az elefántcsontparti Drogba és Kalou, a kameruni Eto'o. A minden kritikán aluli világbajnokságon a Spanyolország által megnyert döntő is csapnivaló volt. Borsi-Kálmán Béla részletesen elemzi az okokat is, amelyek közül a legtanulságosabb a mások mellőzésével méltatlanul szerepeltetett sűrű Busquets, aki látványos bizonyítéka volt annak, hogy a spanyol csapat miként tolódik a középszer irányába.

A szerző mintha azért elemezte volna több spanyol játékos szerepeltetését (illetve érthetetlen mellőzését) a világbajnoki döntőn, hogy leszögezhesse: „Jóval nehezebb lesz kigyomlálni, de legalább háttérbe szorítani a (magyar) »busquetsek« *hálózatát* (networkjét), amely a futballt (s napjaink »rendszerváltós« magyar társadalmát) keresztül-kasul átszövi, s minden szinten, mondhatni, minden szegmensében és sejtjében *domináns* (uralkodó) helyzetbe került. Lassan, fokozatosan, észrevétlenül.

Ez a hihetetlenül pusztító, alattomosan romboló folyamat a *futballban* voltaképpen már az 1954. július 4-i berni döntőben (esetleg már a májusi britek elleni 7:1-et közvetlenül megelőző méltatlan és igazságtalan pénzosztáskor) elkezdődött, *társadalomtörténetileg* pedig – erőteljes dualizmus kori, majd a két világháború közötti előzményekkel – az 1956 utáni megtorlásokat követő Kádár-kori konszolidáció idején, úgy 1962/63 körül hatalmasodott el. *S lényege* – újfent minden szinten – a 20. századi nemzet- és társadalomépítő kudarcainkból eredeztethető »össz nemzeti« meghasonlással, általános elbizonytalanodással, értékválsággal és -vesztéssel párhuzamosan – a magyar virtus, a kreativitásra, technikai-taktikai tudásra, szellemességre, váratlan megoldásokra épülő *magyar (dunai) iskola* fokozatos megsemmisítése volt. Talán mondanunk sem kell: a nemzeti jelleg, a magyar nemzeti öntudat, önkép, önazonosság a közszférában s az oktatásban történő fokozatos szétzúzásával, legalábbis alig jóvátehető módszeres irtásával együtt, csaknem egyidejűleg.”

A megoldás: „Vissza kell(ene) térni a Bozsikék által világszínvonalon művelt magyar futball hagyományhoz! Társadalom- és politikátörténetileg pedig – megannyi felemásra sikeredett 20. századi *kísérletezgetés* (Horthy-rendszer, Rákos- és Kádár-féle »szocialista építés«, valamint »rendszerváltozás/változtatás«) után (a sorozatos kudarcok tanulságait végre megszívvelve) – ugyancsak vissza kellene kanyarodni a francia mintákon nyugvó *európai polgárosodás* (polgári átalakulás) *magyar (hungarus) változatához.*”

Borsi-Kálmán Béla írásainál komolyan kell vennünk a lábjegyzeteket is, amelyek a jelzett kérdés bővebb kifejtésére és magyarázatára biztosítanak kiegészítő keretet. Így tudható meg egy lábjegyzetből, hogy a fent jelzett pénzosztás során Puskás és Bozsik kétszázezer forintot, Budai, Kocsis és Czibor pedig csak tízezer forintot kaptak. A szerző hozzáteszi: „Sokan úgy tartják, hogy ez az eset bontotta meg a csapategységet, és mérgezte meg az addig kifogástalan bajtársi szellemet!”

Egy korszak végén. Futball és politika (avagy rögtönzött kisportrék egy tréneréről és egy kvázi státusférőről) című írásában Borsi-Kálmán Béla a 2012-es francia elnökválasztás idején arról tudósít, hogy Nicolas Sarkozy miként játszotta el a tágabb francia közösséget sértő primitív pökhendiségével, luxus létét megvillantó kivagyiságával annak esélyét, hogy szocialista vetélytársával, François Hollandé-dal szemben mégis nyerjen. Velük párhuzamosan két, más-más okok miatt eredményes edzőt mutat be, sajátos módon érzékeltetve, hogy a Real Madrid szakvezetője, José Mourinho, noha stílusát tekintve Sarkozynél jóval érdekesebb, mondhatni, brutális, és tehetségben se ér fel a politikushoz, mégis látványosan sikeres. Ebben az is szerepet játszik, hogy dühkitöréseit, acsargó hisztériáját mind a játékvezetők, mind a sportújságírók – tartva tőle – respektálják. Ezzel a Real Madrid szinte automatikusan az erőfutballt képviseli, kiejtve így a látványos, intelligens labdarúgókat, mint ezt a megalázó vesszőfutásra kényszerített Ricardo Kaka esete is bizonyítja.

Mourinhóval szemben Borsi-Kálmán Béla Josep Guardiola-t, a Barcelona trénerét hozza fel ellenpéldának, aki tökélyre fejlesztette a barcelonai stílust, „a szemet-lelket gyönyörködtető, sziporkázóan szellemes, körömpasszos (tiki-taka) játékot”. A Barcelona sikeres edzője, aki csapatával négy év alatt tizenhárom trófeát gyűjtött be, 2012 áprilisában azért készül lemondani, mert belefáradt a Real Madrid szakvezetőjével, José Mourinhóval vívott öldöklő szakmai és lélektani küzdelembe.

Nemzetépítés és nemzettudat a futball tükrében című, magyar, francia és román példákat egymás mellé sorakoztató vázlatának megírására Borsi-Kálmán Bélát talán az az 1974-es bukaresti élménye készítette, amelyben irodalmi ösztöndíjasként labdarúgó-tudásának köszönhetően volt része. Ennek révén jutott el ugyanis a legjobb román csapat, a Steaua edzőpályájára „nagyágyúkkal” gyakorlatozni. Az itt felderített „katonai” titkokról így vall: „Az akkori bizalmatlan, politikai gyanakvásoktól és előítéletektől

terhes légkör érzékeltetésére csupán két tényt említek: a kitűnő modorú, igazi »erdélyi úriember« Jenei az első héten románul érintkezett velem, noha tudta, »ki fia-borja« vagyok... Ennél sokkal nagyobb meglepetést (és életre szóló – »történelmileg« is érzékelhető) élményt jelentett, hogy az utolsó edzés végén Creiniceanu másodedző diszkréten félrehívott, és tökéletes magyarsággal (vele »természetesen« mindig az államnyelvet használtuk!) kívánt sok sikert értelmiségi pályámon (»ha már nem lettél futballista«), értésemre adva, hogy ő *nem* Carol Creiniceanu, hanem Karácsony Károly, székely szénbányászok ivadéka Lupény városából. Közlését kérés nélkül még azzal toldotta meg, hogy az 1950/60-as évek fordulóján az akkor még C. C. A. [Clubul Central al Armatei, a Hadsereg Központi Klubja] *București* 22-es keretének *több mint a felét* – változatlanul – *magyar futballisták alkották*, akiknek »központi utasításra« románosítani kellett nevüket, és az edzéseken is *románul kellett beszélniük egymással.*”

A fejezetben a szerző rendkívül áttekinthetően vázolja fel „a francia–magyar–román *hármás* viszony geopolitikai, társadalom- és mentalitástörténeti dinamikáját”. E viszony trianoni „sportvégi-fejletének” érzékelésére álljon itt a román válogatott három évszám fénycsóvájában.

1922-es összeállítás Lengyelország ellen: Szatmári Sándor (Kolozsvári A. C.) – Kozovits Sándor (Temesvári Egyesülés) – Nicolae Hönigsberg (Nagyvárad A. C.) – Rigolo Koch Emil (Marosvásárhelyi MTK) – Sanislav Micinski (Polonia Czernowitz) – Aurel Guga (Universita-Cluj) – Stöck (Török) Béla (Nagyvárad Törekvés) – Rónay Ferenc (Nagyvárad A. D.) – Drescher Zoltán (Nagyvárad A. C.).

1937-es összeállítás Jugoszlávia ellen: Robert Sadowsky (AMEFA Arad) – Lazăr Sfera (Venus București) – Iacob Felecan (Victoria Cluj) – Vintilă Cossini (Rapid București) – Juhász Augusztin (Nagyvárad A. C.) – Raffinsky László (Rapid București) – Silviu Bindea (Temesvári Ripensia) – Schwarz Sándor (Temesvári Ripensia) – Barátky Gyula (Rapid București) – Dobay István (Temesvári Ripensia).

1948-as összeállítás Albánia ellen: Robert Sadowsky (Ciocanul București), majd Márky Sándor (IT Arad) – Vass Mózes (IT Arad) – Farmati Zoltán (IT Arad) – Gheorghe Băcuț) – Pál Béla (IT Arad) – Petchowsky József (IT Arad) – Kovács Béla (IT Arad) – Vasile Marian (CFR București) – Bonyhádi László (IT Arad) – Stibinger József (IT Arad) – Petre Bădeanu (CFR Timișoara).

Az 1970-ben a mexikói világbajnokságra benevezett román válogatott 22-es keretébe már csak három magyar került be: Ludovic Sătmăreanu (Szatmári Lajos), Vasile Ghergely (Gergely László) és Emerich Dembroschi (Dembrószky Imre).

A könyv utolsó szűkebb harmadának címe: *Emlékek és reflexiók E. P. „Mesterről”. Változatok az „aha-élményre”*. A több alfejezetre tagolt visszaemlékezés voltaképpen tisztelgés Esterházy Péter emléke előtt. „Egyike vagyok [...] ama több száz kortárs(á)nak, akik *elsősorban labdarúgóként*, szó szerint »testközlelő« kerültek velem kapcsolatba” – jegyzi meg Borsi-Kálmán Béla. Idézeteiből azonban kiérződik, hogy otthonosan mozgott regényeinek elsősorban a futballt meg-megjelenítő világában is. Ennek jegyében idézi Esterházy Péter saját labdarúgó-létének – pontosabban e létet megrendítő – testi gondjait firtató vallomását a *Harmonia caelestis*-ből: „[...] fizikailag nem voltam elég jó, rossz se, de semmi segítséget nem kaptam a testemtől, semmi bónusz, ha gyorsaság kellett, ezernyi sprintgyakorlat kellett hozzá, ha állóképesség kellett, robotoltam a hosszú, sötét csillaghegyi utakon; hogy utáltam! Nehezemre esett belátni, hogy a futballistahozhoz tartozik a test tehetségessége is. Nekem úgy kellett mindent kimeríteni a testemből.” Írásaiban a történész labdarúgó is többször a futballmérleg serpenyőibe teszi saját fizikai adottságainak gyengéit és erényeit – az Esterházyéhoz hasonló őszinteséggel.

Az Esterházy Péter társaságában többnyire labdarúgómezben megjelenő Borsi-Kálmán Béla ezáltal sem tagadhatja meg, hogy nemcsak a pályán kijelölt poszton érzi magát otthon, hanem otthon van a térség társadalomfejlődésének történetében is. Tőle olvasható a legrokonszenvesebb, leghasználhatóbb fogalma az „urbánusnak”: „Az »urbánus«-on én sohasem a zsidó származást, hanem a mindenkor polgárisultság/civilizáltság/kifinomultság – Szemere Bertalan és Kemény Zsigmond korabeli kifejezésével »*polgárisodás*« – fokát értem, amelynek mindenütt a világon történelmi, szociológiai és mentális okokból nagyon erősen hierarchizált állomásai, lépcsőfokai, fejlettségi szintjei, garádicsai vannak, amelyeket el kell érni, meg kell mászni, meg kell teremteni, ki kell vajúdni, és minél szélesebb társadalmi környezetben szervesen meg kell(ene) gyökerezetni.” Ide kívánczik Ernest Renannak a szerző által idézett gondolata is a nemzetről, miszerint az „közös emlék a múltból és közös terv a jövőre”.

Borsi-Kálmán Béla Esterházy Péterről szóló írását – már a labdarúgást mellőzve – az alábbi sorokkal zárja: „Annak eldöntése, hogy az egyetemes magyar kultúra »befoghatatlan üstököse« (Várszegi Asztrik), avagy örök időnkig egyenletesen sugárzó állócsillaga lesz-e, a *jövő* kifürkészhetetlen titkai közé tartozván, már meghaladja a *múltkutatóvá* vált egykori játékostárs szakmai illetékességét.” (*L'Harmattan, 2018*)